

סימן ד'

חזקת קרקעות ומטלטלין (כח ע"א)

א. הקדמה: החילוק בין חזקת קרקעות לחזקת מטלטלין

איתא במשנה בריש פרק חזקת הבתים (כח ע"א):

חזקת הבתים, והבורות, והשיחין, והמערות, והשובכות, והמרחצאות, ובית הברדן, ובית השלחין, והעבדים, וכל שהוא עושה פירות תדיר – חזקתן שלש שנים מיום ליום.

כלומר, אדם שהחזיק בשדה או בבית במשך שלוש שנים ללא ערעור של הבעלים הקודמים, וטוען שקנה או קיבל במתנה את השדה או את הבית – נאמן, ומעמידים את הנכס בידו.

לעומת זאת, לגבי מטלטלין, הדין שונה. מצאנו בגמ' (לקמן לה ע"א, ועוד) שכל המחזיק בחפץ, ובאו הבעלים הקודמים ומערערים שהחפץ שלו – נאמן האדם התפוס לאלתר, דחזקה "כל מה שתחת יד אדם – שלו"¹. והטעם לחזקה זו, משום שאין אנו חוששים שהתפוס גנב את החפץ, ד"אחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן" (שבועות מו ע"ב). כמו כן, אין חשש שמא התפוס מצא אבידה והחזיק בה, מכיוון ש"לנפילה לא חישינן" (ב"ב קעב ע"ב). נמצא, שהאפשרות היחידה היא שהתפוס אכן קנה את החפץ, וא"כ הוא שייך לו.

אמנם יש חפצים שבהם חזקה זו אינה מועילה, כגון: גודרות² ודברים העשויים להשאיל ולהשכיר³. וכן יש אנשים שתפיסתם במטלטלין אינה מועילה, כגון: אומנים ואפוטרופין⁴. והטעם לכך יתבאר להלן.

אך צריך ביאור: מה החילוק בין קרקעות למטלטלין? מדוע בקרקע, כאשר אדם מחזיק בה, לא אמרינן חזקה "מה שתחת יד אדם שלו", ויהיה נאמן לאלתר?

¹ ע"י רמב"ם פ"ח מהלכות טוען ונטען ה"א, וראה רמב"ן בחידושו על מסכת כתובות דף יט ע"א, ד"ה "ליהמניה במיגרו".

² ע"י לקמן דף לה ע"ב: "הגודרות אין להן חזקה. אמר רבא: אין להן חזקה לאלתר, אבל יש להן חזקה לאחר ג' שנים".

³ ע"י לקמן דף נב ע"ב: "דברים העשויין להשאיל ולהשכיר, ואמר לקוחין הן בידי - אינו נאמן".

⁴ ע"י לקמן דף מב ע"א: "האומנין והשותפין והאריסין והאפוטרופין - אין להם חזקה".

ואם תאמר שהחילוק תלוי בצורת ההחזקה, שבקרקע אין אדם מחזיק בידו ממש ולכן בעינינו ג' שנים, הרי מוכח מדברי התוספות (שיובאו לקמן) שאין הדבר כן, כיון שבפירות שבשדה יש חזקה לאלתר, אע"פ שאינו מחזיק באילן.

ב. תוד"ה "ואי טעין" והקושיא על דבריהם

איתא בגמ' לקמן (לג ע"ב):

ההוא דאמר ליה לחבריה: מאי בעית בהאי ארעא? אמר ליה: מינך זבני ואכלתיה שני חזקה, אזל אייתי סהדי דאכלה תרתי שני; אמר רב נחמן: הדרא ארעא והדרי פירי. אמר רב זביד: אם טען ואמר לפירות ירדתי – נאמן, לאו מי אמר רב יהודה: האי מאן דנקיט מגלא ותובליא, ואמר: איזיל איגדריה לדיקלא דפלניא דזבניה ניהלי – מהימן? לא חציף איניש דגזר דיקלא דלאו דיליה, הכא נמי לא חציף איניש למיכל פירי דלאו דיליה. אי הכי, ארעא נמי! ארעא, אמרינן ליה: אחוי שטרך. אי הכי, פירי נמי! שטרא לפירי לא עבדי אינשי.

וכתבו שם התוס' (ד"ה "ואי טעין") וז"ל:

וא"ת: מאי איריא משום ד'לא חציף', תיפוק ליה משום דתפיס – מידי דהוה אמטלטלין שאין עשויין להשאל ולהשכיר, דאי אמר לקוחין הן בידי – נאמן? וי"ל: דאיצטריך טעמא דלא חציף אם לקטן והניח ברשות, שאינן שלו – דלא תפיס בהן.

דהיינו: מאחר שכאשר הפירות אינם נמצאים בידי האדם אי אפשר להשתמש בחזקה "כל מה שתחת יד אדם – שלו", הגמרא משתמשת בטעם אחר – 'לא חציף'.

אך קשה על דברי התוס': לכאורה, ברגע שהקוטף החזיק בפירות בפעם הראשונה הוא נעשה מוחזק בהם, ומדוע יש ריעותא בכך שברגע זה הם אינם ברשותו? וא"כ, הדרא קושיית התוס' לדוכתה, מדוע הגמ' נזקקת לסברא "לא חציף איניש" כדי להחזיק את הפירות בידו, תיפוק ליה משום שהחזיק בהם?

במילים אחרות, השאלה היא: וכי דין "חזקה מה שתחת יד אדם – שלו" קיים רק כאשר החפץ תפוס באופן תמידי בידיו של האדם? ואם כן, מה הטעם לכך?

בהמשך, נביא את ביאור הגרנ"ט בדברי התוס', אך נקדים תחילה מספר הקדמות.

ג. גדר דין 'המוציא מחבירו עליו הראיה'

ק"ל (ב"מ ב ע"ב ועוד, שו"ע חו"מ סימן שצט סעיף ב ועוד) שהמוציא מחברו – עליו להביא ראיה.

בדין המע"ה צריך ביאור: האם מוחזקות של אדם מהווה בירור והוכחה לשייכות החפץ אליו, או שמא דין זה הוא כלי שנתנה התורה לפתרון ספיקות⁵, אך אין בזה הוכחה לבעלות.

נראה להוכיח מכמה סוגיות, שכלל זה אינו מהווה הוכחה למציאות, אלא רק פתרון הספק בדרך הגיונית:

א. הגמ' בב"מ (ו ע"ב) דנה לגבי אדם שנולד ברשותו ספק בכור⁶, ומסיקה שהכהן אינו יכול להוציא מרשות הישראל בדין, שהרי 'המוציא מחבירו עליו הראיה'. והרי כאן פשוט לכו"ע שאין במוחזקותו של הישראל כל הוכחה לעניין הספק האם הבהמה הינה בכור או לא.

ב. עוד איתא בגמ' שם, שאותו ספק בכור אסור בגיזה ועבודה. דהיינו: אע"פ שהבהמה נשאת בידי המחזיק הישראל, עכ"פ לעניין איסורים חוששים שמא הוא בכור. ואם המוחזקות מהווה בירור מציאותי, מדוע לעניין איסור מחמירים כאילו הוא בכור? אלא מוכח שאין הוא בירור וודאי, אלא מעין הנהגה בדיני ממונות, שנועדה כדי לפשוט את הספק.

ג. כך הדין גם לעניין לגבי ספק בכור אדם (טהרות פ"ד מ"ב, והובא בב"מ שם): אישה שהפילה ואח"כ הולידה ילד בריא, וספק האם הולד שהפילה פוטר את הבא אחריו מפדיון הבן – ק"ל שהמוציא מחבירו עליו הראיה. וגם כאן לא שייך שהמוחזקות מבררת את המציאות.

ד. בגמ' בב"ק שהובאה לעיל (מו ע"ב) לומדים את דין המע"ה מסברא: "דכאיב ליה כאיבא אזיל בי אסיא". אם נאמר שדין המע"ה הוא הוכחה, כלומר, העניין המשמעותי והמחודש בדין זה הוא השייכות למוחזק, הרי במשל "דכאיב ליה כאיבא" אנו מוצאים את עניין הראיה הנגדית שצריך להביא

⁵ במקומות רבים אנו מוצאים שהתורה נותנת כלים לפתרון ספקות, אע"פ שאין הכרח לומר שאכן פתרון זה הוא האמת. והסיבה לכך היא, שלא ייתכן לחיות חיים תקינים עם ספקות על כל צעד ושעל. לכן התורה נתנה כלים להתמודד ולפשוט את הספקות. לפעמים הפתרון אינו הגיוני כלל, כגון במקרה שיש ספק אם חפץ מסוים נגע בטומאה או לא, הדין הוא שאם החפץ הוחזק כטמא (כגון שאתמול היה טמא בודאי), אומרים שנגע בטומאה, ואם הוחזק כטהור – אזי מחזיקים שלא נגע. אין כל היגיון בפתרון זה, אך הוא כלי שהתורה נותנת כדי לפתור את הספק. אמנם בנידון דידן, יש היגיון רב בפתרון "המוציא מחברו עליו הראיה", והוא מובן בהחלט, וכפי שהגמ' עצמה (ב"ק מו ע"ב ויובא לקמן) לומדת מסברא: "דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא".

⁶ כגון שהישראל קנה בהמה מגוי וילדה, וספק אם בָּרָה כבר ברשות הגוי.

המערער, ונמצא שהמשל אינו תואם לנמשל? לכן מוכח שדין המע"ה אינו מהווה הוכחה אלא רק דרך שהתורה נתנה כדי לפתור ספיקות.

ישנן סוגיות רבות נוספות שניתן להוכיח מהם את היסוד הנ"ל, שדין המע"ה אינו הוכחה למוחזקות.

ד. מטלטלין דחזקתן אינה לאלתר

כפי שהזכרנו לעיל, יש מציאויות ביחס למטלטלין בהם לא אמרינן דחזקתן לאלתר, כגון: גודרות ואומן. ויש לברר: מדוע לא אומרים בהם, כבשאר המטלטלין, שהמוחזקות תועיל לכך שחזקתם תהיה לאלתר?

ונראה לומר, שמוחזקות מועילה רק במקום שיש ספק מוחלט. בדוגמאות שהבאנו לעיל (ספק בכור אדם וספק בכור בהמה) יש ספק מוחלט, ולכן אזלינן בהם בתר המוחזק. כאשר אדם מחזיק בחפץ שבעבר היה שייך לחברו⁷, מתעורר כאן ספק האם החפץ שייך למחזיק משום ש"חזקה מה שתחת יד אדם שלו". יש להבדיל בין "חזקה מה שתחת יד אדם שלו" שמועילה לעורר את הספק, לבין המוחזקות שהיא מכריעה את הדין כאשר נוצר הספק: חזקה מה שתחת יד אדם שלו היא חזקה שבאופן עקרוני היא חזקה המבררת, שהרי הסיבה לחזקה זו היא ש"אחזוקי אינשי בגנבי לא מחזקינן" ו"לנפילה לא חיישינן" (כמו שנתבאר לעיל בסעיף א), ולכן חזקה זו שייכת רק בדברים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר. אבל בחפצים מעין אלו יש אמנם מוחזקות בפועל, אולם אין את החזקה המבררת דלעיל. החזקה יוצרת ספק והמוחזקות מנהיגה את המצב כפי שהוא.

החזקה מצד עצמה אינה יכולה לברר את המצב לחלוטין⁸, ולכל היותר יש בה כדי לעורר ספק. לאחר שמתעורר ספק, אנו מנהיגים ע"פ המוחזקות והמע"ה.

אך במקרים שבהם אין אומרים "חזקה כל מה שתחת יד אדם שלו", כמו בגודרות, אומנין ודברים העשויים להשאיל ולהשכיר, בהם יש אפשרות סבירה אחרת כיצד הגיע החפץ לידם (כגון: אומן – שמא החפץ נמצא אצלו לצורך אומנות. דברים העשויים להשאיל ולהשכיר – ייתכן שהחפץ שאול או מושכר בידי, ואינו שלו), וא"כ אין במוחזקות הוכחה ברורה שהחפץ שייך לאדם התפוס בו.

⁷ כגון שיש לו עדים שהיה שייך לו בעבר.

⁸ כי היא אינה כלי בירור, כפי שהתבאר לעיל, בדיון לגבי דין המע"ה.

החזקת האדם בחפץ אינה יכולה לעורר ספק כלל, מכיוון שבאופנים אלו החזקת האדם בחפץ מתפרשת כמוחזקות זמנית ולא כה"א לבעלות. לכן לא הולכים בהם אחרי מוחזקות.⁹

ה. ביאור הגרנ"ט בדברי התוס'

לפי זה, נוכל להבין את באור הגרנ"ט לדברי תוס'.

תוס' ביארו בדברי הגמרא: "דאיצטריך טעמא דלא חציף אם לקטן והניח ברשות, שאינן שלו – דלא תפיס בהן". כלומר, שיש צורך בסברת "לא חציף" מאחר שהפירות לא נמצאים ברשות האדם כדי שנוכל לומר חזקה מה שתחת יד אדם שלו. והקשנו: לכאורה, הקוטף נעשה מוחזק בפירות כאשר החזיק בהם בפעם הראשונה, ומדוע יש ריעותא בכך שכרגע הפירות אינם ברשותו?

מבאר ר' נפתלי טרופ (ב"ב סי' קסו): תוס' תירצו שכאן מדובר שהפירות נמצאים ברשות אחר, משום שכאשר הפירות אינם ברשותו של הקוטף – אף שהתעורר ספק – מכל מקום מספק נותנים למרא קמא, וממילא לא שייך ללכת אחר המוחזקות.

לעומת זאת, הראייה של "לא חציף איניש דגזר דיקלא דלאו דיליה", חזקה יותר מהמוחזקות, והיא מכריעה את הדין אף במקום שאינו מוחזק. הכלל "לא חציף" מהווה ראייה שאכן הפירות הם של הקוטף. ולכן הגמרא נצרכה לסברת "לא חציף", שיש בה הוכחה ברורה לבעלותו של הקוטף.

נמצא, שיש שתי רמות שונות במוחזקות במטלטלין:

א. כאשר האדם תפוס בחפץ, כלומר מחזיק אותו תחת ידו. כאן מספיקה גם הוכחה שאינה מוחלטת. וזוהי "חזקה מה שתחת יד אדם – שלך", שאין אנו מחזיקים את התפוס בגניבה, וכן לא חוששים לנפילה. ולמרות שבהחלט ייתכן מקרה רחוק של גניבה ונפילה, מ"מ כיוון שהחפץ תפוס בידי האדם – אין מוציאים מידו כל עוד אין ראייה נגדית שיש בה כדי לערער את מוחזקותו. אך כאשר החפץ אינו תפוס בידו, אין בכוחן של הסברות שלא חוששים לגניבה ולנפילה בכדי להחזיק את החפץ בידו.

ב. כאשר האדם מוחזק, דהיינו שיש ראייה מכריעה וברורה שהחפץ שלו, כמו סברת "לא חציף איניש דגזר דיקלא דלאו דיליה" – שהדבר ברור בוודאות

⁹ ניתן לרמות זאת ללווה שטוען שהמלוה מחל לו על חובו, שבכך"ג לא נוצר ספק כלל לגבי החיוב שלו אע"פ שהוא מוחזק בכסף, שאין טענה זו שכיחה ולכן לא חוששים לה והוא מתחייב לשלם את חובו. בזה לא אמרינן המע"ה.

גמורה שאדם אינו חצוף לקטוף פירות מדקל שאינו שייך לו. במקרה זה ההוכחה חזקה וברורה במאת האחוזים, ולכן הדין הוא שהחפץ שלו אע"פ שהחפץ אינו בידו של האדם, כדברי תוס' "אם לקטן והניח", שאע"פ "שאינן שלו – דלא תפיס בהם" – מכל מקום הרי הוא זוכה בהם, מחמת הסברא החזקה "דלא חציף" שאין לערער אחריה.

ו. ביאור החילוק בין קרקעות למטלטלין

ע"פ מה שנתבאר, ניתן לתרץ את השאלה שבפתח דברינו: מדוע חזקת קרקעות מועילה רק לאחר שלוש שנים וחזקת מטלטלין מועילה לאלתר?

לפי האמור לעיל מבואר, בכל מקום שיש חזקה "כל מה שתחת יד אדם שלו" נוצר ספק. אם כן, נוכל לומר שהחילוק בדינים הקיים בין קרקעות למטלטלין לעניין חזקה, נובע מההבדל ההנהגתי בשני המקרים במציאות של ספק.

וראיה לדבר, מהא דאיתא בכתובות (כ ע"א):

ת"ר: שנים חתומין על השטר ומתו, ובאו שנים מן השוק ואמרו ידענו שכתב ידם הוא, אבל אנוסים היו, קטנים היו, פסולי עדות היו – הרי אלו נאמנים; ואם יש עדים שכתב ידם הוא זה, או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר משטר שקרא עליו ערער והוחזק בב"ד – אין אלו נאמנים; ומגבינן ביה כבשטרא מעליא? ואמאי? תרי ותרי נינהו! (רש"י: "עדי השטר ב' ואלו ב' מעידים עליהם שפסולים היו באותה שעה")... אלא אמר ר' נחמן: אוקי תרי להדי תרי ואוקי ממונא בחזקת מריה, מידי דהוה אנכסי דבר שטיא: בר שטיא זבין נכסי [מכר נכסים]. אתו בי תרי אמרי: כשהוא שוטה זבין. ואתו בי תרי ואמרי: כשהוא חלים [בריא] זבין. אמר רב אשי: אוקי תרי להדי תרי ואוקי ממונא בחזקת בר שטיא.

הגמרא פותחת בדיון לגבי שטר ששני העדים החתומים עליו מתו, וכנגדם קמו להם שני עדים הטוענים שבעת חתימתם על השטר היו פסולים לעדות. ופוסק רב נחמן שמעמידים את תוכן השטר על חזקתו, מידי דהוי ב'נכסי דבר שטיא', דשם מדובר על אדם שהיה שוטה לפרקים (לעיתים היה בריא ולעיתים היה שוטה), ומכר נכסים, ושתי כיתות עדים סותרות מעידות על מצבו הבריאותי בשעת המכירה: אחת אומרת שבריא היה, ומכירתו קבילה, ואחת אומרת ששוטה היה, ומכירתו מבוטלת. אומר רב אשי: מכיוון שיש כאן ספק מוחלט (תרי כנגד תרי) – אוקי ממונא בחזקתיה. וכך גם פוסק רב נחמן לעניין אותו שטר. ומבאר שם רש"י (ד"ה "ואוקי"), שבקרקע הולכים אחר חזקת המרא קמא ואילו במטלטלין הולכים אחר המוחזק.

א"כ, מצאנו להדיא הבדל בהנהגה ההלכתית במציאות של ספק בין קרקעות למטלטלין: במטלטלין, אנו הולכים אחר המוחזק דהשתא. לכן, כאשר אדם מחזיק חפץ ומתוך כך מעוררת חזקת 'כל מה שתחת יד אדם – שלו' ספק, הולכים אחר המוחזק ונהיה החפץ שלו לאלתר. לעומת זאת, בקרקעות¹⁰, המוחזק הוא ה'מרא-קמא'¹¹. לכן, לעניין קרקעות, בעינין שלוש שנים¹².

אך עדיין נראה לשאול על חילוק זה גופא: מהי הסברה? מדוע יש הבדל בהנהגת המציאות ההלכתית בספק בין קרקע ובין מטלטלין?

ונראה לבאר, שבמטלטלין המוחזקות דהשתא יותר משמעותית מחזקת מרא קמא, משום שהחפץ נמצא ברשות המוחזק ממש. לעומת זאת, בקרקע, הנכס אינו נמצא ברשות המוחזק, אלא תחת שליטתו¹³. לכן, כוח המוחזקות דהשתא בקרקעות חלש יותר מ'מרא קמא'.

ז. הוכחה מדברי הרמב"ן

ניתן להביא ראיה ליסוד זה מדברי הרמב"ן:

איתא בגמרא במסכת כתובות (פה ע"א):

ההיא איתתא דהווי מיפקדי גבה מלוגא דשטרי (רש"י: "תיק מלא שטרות"), אתו יורשים קא תבעי ליה מינה, אמרה להו: מחיים תפיסנא להו (רש"י: בחוב שהיה חייב לי החזקתי בהם). אתאי לקמיה דרב נחמן, אמר לה: אית לך סהדי דתבעוה מיניך מחיים ולא יהבית ניהליה? א"ל: לא. א"כ, הוי תפיסה דלאחר מיתה, ותפיסה דלאחר מיתה לא כלום היא.

והקשו שם התוס' (ד"ה "אית לך סהדי") והרי"ף (מג ע"א בדפי הרי"ף): מדוע האישה אינה נאמנת לטעון שתפסה, במיגו שהיתה יכולה לטעון שקנתה אותם מהבעלים? הלא לכאורה נאמנת האישה לטעון "לקוחים הם בידי", מכיוון שהיא מוחזקת בשטרות!

¹⁰ רשטר דינו כקרקעות, מחמת שיעבוד הנכסים שבו.

¹¹ ולא המוחזק דהשתא.

¹² שזוהי תקנת חכמים שלאחר ג' שנים נתבררה חזקתו של המחזיק. עי' קצה"ח סי' קמו סק"ד. וכן בסי' קמ סק"ב.

¹³ במטלטלין, המוחזקות נקבעת ע"פ הימצאות החפץ ברשותו. לעומת זאת, בקרקעות, אין הדבר אפשרי, משום שהקרקע גופא היא רשות לעצמה. וא"כ, כל הנותר הוא השליטה של האדם בקרקע בלבד.

ומתרץ הר"ף: כיון שמסירה או משיכה אינה מועילה לקנות שטרות, כפי שמועילה במטלטלים אחרים¹⁴ – אין משמעות לחזקה.

והראב"ד בהשגות (על הר"ף שם, ד"ה "עוד כתב"), תמה על דברי הר"ף: מדוע העובדה שאין הוכחה על קניין השטר משמעותית? הרי עיקר כובד-משקל הדיון אמור להיות סביב המוחזקות בשטר, שהיא דרך ההנהגה בספק – והרי סוף-סוף השטר מוחזק אצלו!

הרמב"ן בספר הזכות (שם, ד"ה "כתוב בהלכות"), מבאר את סברת הר"ף: הסיבה שמסירה או משיכה אינה מועילה בשטרות, היא מכיוון שבשונה משאר מטלטלים, הדבר שנקנה ע"י העברת בעלות השטר, היינו החוב, אינו ניתן למסירה או למשיכה. בהעברת בעלות השטר, אין קניין בנייר גרידא, אלא עיקר הקניין הוא על החוב עצמו, דבר שאיננו ממשי ואינו ניתן למסירה.

וממילא ברור לפ"ז מדוע לא מועילה המוחזקות: שהרי גם לאחר שאדם מוחזק בנייר, הוא אינו מוחזק בחוב, משום שהחוב איננו נמצא תחת ידו ללא קניין. וזהו הביאור בדברי הר"ף והתוס'.

ונראה לומר, שגם הרמב"ן הסביר כגרנ"ט, שהמוחזקות יוצרת רק ספק. ומאחר שמוחזקות בנייר לא יוצרת מוחזקות על החוב – אין היא נאמנת לטעון לקוחים.

* * *

ח. חזקת שלוש שנים ושור המועד

בתחילת "חזקת הבתים" (כח ע"א) הגמ' דנה מניין לחזקה שהיא של שלוש שנים:

אמר ר' יוחנן, שמעתי מהולכי אושא אושא שהיו אומרים: מנין לחזקה ג' שנים? משור המועד, מה שור המועד כיון שנגח ג' נגיחות – נפק ליה מחזקת תם וקם ליה בחזקת מועד, ה"נ כיון דאכלה תלת שנין – נפק לה מרשות מוכר וקיימא לה ברשות לוקח.

ולכאורה תמוה, מה קשר יש בין חזקת הבתים לבין שור המועד?

רבינו יונה מבאר, שהעניין של חזקת הבתים הוא כפי שביארנו לעיל, שהסיבה שאין אנו מאמינים למוחזק היא כיון שכאשר יש ספק בקרקע, ההכרעה היא שהמרא קמא

¹⁴ כיון שבכדי לקנות שטר זקוקים לשטר אחר, דאין אותיות נקנות במסירה (לקמן עז ע"א ועוד, ע"פ גירסת הר"ף שם).

גובר, כיון שהוא החזיק בקרקע קודם וגם לו יש דין של "מוחזק". וא"כ, זהו הלימוד משור-המועד: כל זמן שלא נגח ג' נגיחות לא השתנה מצבו. אך כאשר נגח ג' פ יש לו שם של "שור מועד". והוא-הדין בנידון דידן. כל עוד לא אכל ג' אכילות אזלינן בתר מרא קמא. אך כאשר כבר הוחזק שלוש שנים, השתנה המצב ויש כאן שם אחר לקרקע, שהיא שייכת למוחזק, ולא למרא קמא.

ט. חזקה שאין עמה טענה

איתא בהמשך הגמרא (שם ע"ב)

אלא מעתה, חזקה שאין עמה טענה תיהוי חזקה, אלמה תנן: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה! טעמא מאי? דאמרין: דלמא כדקאמר, השתא איהו לא טעין, אנן ליטעון ליה?!

והביאור בזה הוא ע"פ הגמרא לעיל: שלפי הלימוד משור המועד, כך צריך להיות הדין גם בחזקה שאין עמה טענה. ואין הכוונה לחזקה שאין עמה טענה כלל כפי שמבואר לקמן (מא ע"א) שאומר המחזיק "לא אמר לי אדם דבר מעולם", שבזה פשוט שאינו קונה. אלא כוונת הגמרא היא דווקא כאשר טען שיש לו ספק אם הקרקע שלו, כגון שאמר לו "מפלוגי קניתיה שקנה ממך", אך אין לו ראייה שהמקנה לו את הקרקע אכן היה הבעלים. ואומרת הגמרא בהו"א, שג"כ תהיה חזקה – כיון שלומדים משור המועד דמחמת המציאות עצמה נעשה השינוי.

כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות טוען ונטען ה"ט-ה"י):

אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן, אחד הבא בטענת עצמו או בטענת אביו, לפי שזה המקצת שהודה בו לקטן אינו אלא כמשיב אבדה... שאין משביעין את הקטן כלל, ואפילו חרם סתם אינו מקבל לפי שאינו יודע עונש השבועה.

ובמקום אחר (שם, פ"ג ה"ב) כתב:

וכן חרש שוטה וקטן אין אכילתן ראייה מפני שאין להם טענה כדי שתעמוד הקרקע בידן אלא תחזור לבעלים, וכן המחזיק בנכסיהן אין אכילתן ראייה.

ובקצות החושן (סי' קלג סק"א) הוכיח מדברי הרמב"ם, שקטן שטען שקנה חפץ ובעל החפץ מעיד שהחפץ שלו, טענת הקטן לא תועיל. כיון שהדין במטלטלין כמו בקרקע.

אך לפי דרכינו נראה לחלק, שיייתכן שדווקא בקרקע הדין הוא שצריך טענה, כיון ששם כל עוד לא החזיק ג' שנים יש חזקת מרא קמא, ולכן אע"פ שיש ג' שנים צריך

בנוסף לכך גם טענה, וקטן שטען אין טענתו טענה¹⁵. אך אין ללמוד מכך שגם לגבי מטלטלין הדין יהיה כך, כיון שבמטלטלין מתחילה אזלינן בתר המוחזק, ולכן א"צ טענה לגמרי.

וא"כ ראיית הקצה"ח מדברי הרמב"ם אינה מוכרחת.

בביאור שאלת הגמ' "אלא מעתה חזקה שאין עמה טענה תיהוי חזקה", התוס' (דף כה ע"ב, ד"ה "אלא מעתה חזקה") ביארו שכוונת הגמ' כפשוטו, לחזקה שאין עמה טענה ממש. דהיינו כמ"ש לקמן במשנה (דף מב ע"א): "שלא אמר לי אדם דבר מעולם", וז"ל התוס':

תימה: מאי ס"ד דמקשה – דהיכי מצי לאוקמי בידיה כיון דלא טעין מידי?
וי"ל: דהכי פריך – כיון דילפת משור המועד מה התם בשלש נגיחות הוי בחזקת נגחן, הכא נמי כיון דאכלה שלש שנים ולא מיחה הויא בחזקת שלא ימחה עוד, ובלא טענה נמי תהא שלו – דאית לן למימר שמחל לו.

ונראה לומר שאין כוונת התוס' למחילה ממש, שהרי אין קרקע נקנית במחילה. אלא, דכוונת תוס' היא שכביכול הקנה לו את הקרקע בכך שמחל על זכותו לערער – ולכן אף ללא טענה תהא הקרקע שלו, שיש כאן דעת בעלים להקנות. אך ס"ס הלשון "מחל לו" טעון ביאור.

ובתירוצם השני, אכן תירצו התוס' כמו שכתבנו לעיל, שאין הכוונה שאין עמה טענה כלל, אלא שטוען טענת ספק. וז"ל התוס':

אי נמי: הא דקא פריך למימרא דחזקה שלא בטענה תהא חזקה, היינו כגון דאמר ליה מפלניא זבנתה דזבנה מינך, אע"ג דלא אמר קמי דידי זבנה ולא דר בה אפי' חד יומא ולא ידע אי זבנה מיניה אי לא...

י. חזקת תשמישין

אמנם בפרק "לא יחפור" (לעיל כג ע"א) מצינו שכל מה שצריך ג' שנים זה רק כאשר טען שקנה את הקרקע, אך אם לא קנה את הקרקע אלא רק את זכות השימוש בה, כגון לשפוך מים לחצר חברו, קנה גם ללא ג' שנים.

¹⁵ או שיש תקנת חכמים שבקרקעות צריך ג' שנים, וכמו שכתב הקצות עצמו. ועיין עוד בקצה"ח סי' קמו סק"ד. וכן בסי' קמ סק"ב.

וכך הדין לפי רוב הראשונים, שאין צורך בג' שנים ולא לתר הוי חזקה. והטעם – כיון ששם אינו בא לקנות את גוף הקרקע אלא רק את זכות השימוש בה, וזהו דין של "חזקת תשמישין"¹⁶.

¹⁶ אמנם י"א שגם בחזקת תשמישין בעינן ג' שנים. עי' ב"ב כג ע"א בתור"ה "והא אחזיקן" בשם ריב"ם, ויש ראשונים נוספים שסוברים כך.